

СИСТЕМА ВПРАВ З ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ УПІДРУЧНИКУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Галаєвська Л.В.

*молодший науковий співробітник
відділу навчання з української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України
М. Київ, Україна*

Основним дидактичним засобом реалізації державної навчальної програми з української мови виступає підручник, який має бути спрямований на формування мотивації вивчення мови, уміння вчитися, мовно-мовленнєвої компетентності здобувачів освіти та виховувати мовну особистість.

Виділимо структурні елементи навчальної книги: основний текст, додатковий текст, пояснювальний текст, позатекстові компоненти (апарат організації засвоєння знань, ілюстративний матеріал, апарат орієнтування) [1,с.14]. З огляду на специфіку навчального предмета (основними компонентами змісту освіти в підручниках з української виступають предметні наукові знання і способи діяльності) та вікові особливості учнів, для яких призначено підручники, на нашу думку, можна виокремити такі складні елементи побудови підручника, як основний текст, додатковий текст, система вправ, ілюстративний матеріал, апарат орієнтування.

Провідним компонентом структури підручника з української мови для здобувачів освіти є система вправ, призначення яких полягає в організації процесу засвоєння знань, самоперевірки, забезпеченні мотивації навчальної діяльності, активізації творчої ініціативи учнів. З огляду на це важливим бачиться аналіз системи вправ сучасних підручників з української мови, виокремлення їх характерних особливостей і відповідність означеним цілям.

Аналіз наукової літератури, присвяченої окресленій проблемі, свідчать, що ряд питань з теорії і практики створення підручника, його значення в навчально-виховному процесі висвітлені в роботах Н. Голуб, О. Горошкіної, Н. Бондаренко, С. Караман, Л. Попової, О. Савченко, А. Фурмана, тощо. Наукові засади методу вправ під час вивчення української мови розкриті в публікаціях О. Біляєва, Л. Варзацької, В. Мельничайко, В. Онищука, М. Пентилюк та інших вітчизняних лінгводидактів. Однак є обмаль публікацій, присвячених аналізу апарату організації засвоєння знань у шкільних підручниках з української мови.

У контексті нашого дослідження важливим є трактування поняття «вправа». В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка зазначено: вправа – «повторне виконання дії з метою її засвоєння», при цьому важлива функція полягає в забезпеченні усвідомлення й закріплення навчального матеріалу [4, с.67].

За твердженням українського методиста О. Біляєва, вправи – це «виконання учнями навчальних завдань з метою закріплення теоретичних відомостей та оволодіння практичними вміннями і навичками», «кількоразове повторення учнями певних дій» .

Важливим для нас є питання класифікації вправ. Розглянемо класифікацію вправ, яку пропонує Д. Зуєв. Відповідно до поширеної в теорії навчальної книги класифікації запитань і завдань за їх логічно-смісловим призначенням. Вправи поділяються на:

- репродуктивного характеру, які спрямовані на запам'ятання навчального матеріалу і його відтворення (прочитай, спиши, випиши, розглянь, зверни увагу, пригадай, запиши за зразком, запам'ятай тощо).

- продуктивного характеру, які заперечують розвиток творчого потенціалу учнів (опиши, уяви, склади розповідь, напиши твір, подумай і скажи тощо);

- репродуктивні з елементами творчості, або конструктивні (добери потрібні слова, порівняй, удоскональ тексти, зроби висновок, поясни, зістав, спиши, розкриваючи дужки тощо).

Слід зазначити, що в методистів немає єдиної думки щодо класифікації вправ. Найпоширенішою визнана класифікація В. Онищука, запропонована вченим усередині минулого століття, яка зберігає свою актуальність і в наш час. Критеріями її виступають мета, ступінь самостійності і творчості школярів. Таким чином, виокремлюються вправи підготовчі, вступні, тренувальні й завершальні. При цьому метою підготовчих вправ є актуалізацією опорних знань учнів та ліквідація можливих прогалин; вступні вправи виконуються для осмислення нових понять і термінів; тренувальні вправи сприяють закріпленню нових знань; завершальні вправи спрямовані на розв'язання завдань здебільшого проблемного та творчого характеру [5,с.48-49].

Класифікація вправ за В.Онищуком, на нашу думку, певним чином відображає традиційну структуру уроку з української мови, що відповідає пояснювально-ілюстративному навчанню.

В умовах компетентнісного підходу в підручниках варто дотримуватися збалансованості між наданням готової інформації і діяльністю, яка розвивала б в учнів уміння вчитися самостійно. Підручник повинен заохочувати їх до самостійних пошуків. Багато інформації здобувачі освіти можуть легко відшукати самостійно (працюючи зі словником, енциклопедією, інтернетними джерелами тощо).

Істотною ознакою компетентнісно орієнтованого підручника є його творча спрямованість. Він повинен заохочувати учнів до творчості.

У чинній шкільній програмі «Українська мова» для учнів 10-11 класів [2] модернізовано зміст мовленнєвої змістової лінії і введено для вивчення мовленнєві жанри. Чинні підручники української мови для 10 класу (автори Н. Голуб, В. Новосьолова) [3],

побудовані на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів й містять систему роботи над активізацією мовленнєвих жанрів у мовленнєвій практиці учнів на уроках української мови.

Засобами підручників практичне впровадження мовленнєвих жанрів відбувається за допомогою текстів, ситуаційних вправ, методично доцільної системи завдань і запитань, які спрямовані на досягнення передбачених навчальною програмою кінцевих результатів. У підручниках подано необхідні для учнів пояснення, пам'ятки, алгоритми й зразки виконання завдань. Оволодіння мовленнєвими жанрами дасть змогу здобувачам освіти сформувати міцні, щирі й відкриті приятельські міжособистісні стосунки.

Отже, упровадження мовленнєвих жанрів у шкільну практику на основі системи вправ є дієвим механізмом перетворення мовних знань і набутих умінь в ефективне володіння ними відповідно до комунікативного наміру й відповідної ситуації спілкування.

Ключові слова: підручник української мови, мовленнєві жанри, система вправ.

Список використаних джерел:

1. Біляєв О.М. Вправи у навчанні мови. *Українська мова і література в школі*. 2004. №6. С. 2-6.
2. Голуб Н. Б. Мовленнєві жанри на уроках української мови у 8-9 класах. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 1. С. 13–19.
3. Голуб Н. Б, Новосолова В. І. *Українська мова: підручник для 10 класу закладів загальної середньої*. Київ : Пед. думка, 2018. 196 с.
4. Гончаренко С. *Український педагогічний словник*. К.: Либідь. 1997. 376с.
5. Онищук В. Дидактичні основи засвоєння учнями мовних навичок і вмінь. *Українська мова і література в школі*. 1972. №3. С.48-53